

RASNA NEENAKOST V JUŽNI AFRIKI

Odnosi med belci in črnci na slovenski farmi v Namibiji

"... the white man, therefore, not only has an undoubted stake in - and right to - the land which he developed into a modern industrial state from denuded grassland and empty valleys and mountains. But - according to all the principles of morality - it was his, is his, and must remain his."

Hendrick Verwoerd, predsednik Južne Afrike v 50. in 60. letih 20. stoletja

Uvod

Južna Afrika je že tri stoletja eno najbolj občutljivih območij sveta. Naravna bogastva in pomembna strateška lega so v ta del sveta pritegnili številne Evropejce, njihova gospodstva in režimi pa so pustili globoke sledove v sedanji družbi in kulturi.

Sama sem se z južno Afriko prvič srečala leta 2001, ko sem tri mesece preživela na farmi v Namibiji, leta 2003 pa sem se tja vrnila za mesec in pol.¹ Lastnika, ki sta farmo kupila pred šestimi leti, sta Slovenca. V celoti ograjena farma meri 5.000 hektarjev. Leži na severnem delu Namibije, ki je večinoma posejan z živinorejskimi farmami, farma Kuduberg pa je turistična in na njej živi približno 1.500 glav različne divjadi. V lovni sezoni na farmo prihajajo skupine lovcev iz Evrope, ki živali streljajo za trofeje, to pa je tudi glavni dohodek farme; občasno sprejmejo tudi skupine, ki pridejo sem na fotosafari. Na farmi je zaposlenih več delavcev, ki po naročilu gospodarja opravljajo raznovrstna opravila.²

Prav odnos belega gospodarja do temnopoltih farmskih delavcev me je tako pretresel, da sem se poglobila v rasno neenakost v tem delu sveta. Skušala sem ugotoviti, kaj je vzrok takšnim razlikam, ter kako se kažejo v današnjem času. Na podlagi prvih izkušenj s farme sem domnevala, da je enakopravnost v južni Afriki le navidezna, in da v resnici še vedno veljajo (nenapisani) rasistični zakoni. Ponovno načrtno enopolmesečno delo (metoda opazovanja z udeležbo) pa je moja predvidevanja postavilo v drugačno luč. Ker ob dogodkih na farmi nisem mogla ostati čustveno nevpletena, in s tem popolnoma objektivna, sem v svojih opisih uporabila veliko dobesednih citatov in pripovedi. Skušala sem prikazati farmar-

jevo videnje sveta, ki pogojuje odnos do njihovih temnopoltih delavcev. Omejila sem se na tiste odnose med lastniki farme Kuduberg in njihovimi delavci, ki sem jim bila osebno priča. Primerjala sem jih z odnosi pri sosedih, njihova mnenja pa z razmišljanjem različnih ljudi.

Preden začnem s pripovedjo, pa se moram ustaviti pri rabi terminov rase in rasne neenakosti. Koncept rase, torej klasificiranja ljudi na podlagi barve kože, bi moral biti v etnološki oziroma antropološki stroki vsekakor nesprejemljiv. Menim pa, da je raba koncepta rase v določenih primerih potrebna, sploh, kadar gre za opisovanje in razlaganje zgodovinskih dogodkov, ki so temeljili prav na tem razločevanju. V besedilu zato poudarjam barvo kože posameznikov, saj je ta za pripovedovano zgodbo ključna.

1. ZGODOVINA NEENAKOSTI V JUŽNI AFRIKI

Zgodovina bele južne Afrike se je začela, ko je Nizozemska na Rtu dobre nade leta 1652 ustanovila postojanke za oskrbo trgovskih ladij, ki so potovale v Indijo. Da bi pridelovali hrano, so v Kapsko kolonijo naselili družine kmetov, imenovane Buri, in jim razdelili ogromna posestva. Postali so vzvišeni gospodarji svojih plantaž, na katerih so delali sužnji in domorodci. Ko so v začetku 19. stoletja v napoleonskih vojnah Britanci pridobili Rt dobre nade, so se Buri odpravili na množičen pohod, imenovan Veliki trek, proti severu oziroma severovzhodu. Ustanovili so burski republik Transvaal in Oranje. Državni princip je bilo nasilje bele gospode in ustavno uveljavljena rasna diskriminacija. Odkritje zlata in diamantov konec 19. stoletja je sprožilo industrijsko revolucijo prav v burski sredi in na jug Afrike se je zgrnilo tisoče evropskih priseljencev. Vrhunec bojov za prevlado v posameznih delih dežele je bil dosežen v burskih vojnah, ko si je ozemlje prisvojila Britanija. Burske republike so postale britanske kolonije z omejeno avtonomijo. Zaradi strateških interesov pa je Britanija popuščala Burom in ti so kmalu imeli v oblasti celotno južno Afriko. Belo gospodstvo naj bi se obdržalo na oblasti s pomočjo segregacije (ločitve) - kasneje je prišla v modo afrikanska beseda apartheid. Segregacija pa ni pomenila samo ločitve črnih in belih na železnicah, v šolah in restavracijah, temveč veliko več; ozemeljsko ločitev črnega prebivalstva in njegovo nazadovanje na civilizacijsko nižjo raven.

¹ Med odsotnostjo lastnikov sva s prijateljem en mesec sama skrbela za farmo in bila v vlogi belskega farmarja. Po navodilih gospodarjev sva vodila delo, kupovala zaloge in opravljala pregled farme.

² Uporabljala bom naziv, s katerim se je označeval lastnik farme.

Apartheid

Po prvi svetovni vojni je vlada uvedla sistem Colour Bar (rasne pregraje) in Job Reservation (zagotavljanje delovnih mest), ki sta na skoraj vseh področjih dajala prednost belcem. V letih po drugi svetovni vojni je Južnoafriška zveza odločno podprla idejo o trajno gospodujoči rasi. To načelo in stališče, imenovano apartheid³, je zastopala afrikanska nacionalistična stranka Daniela F. Malana, ki je prišla na oblast leta 1948. Ekonomski, politični in družbeni napredek belih so podpirali z grobim varnostnim sistemom. V režimu apartheida so ostali le še gospodje in slugi, blankes (beli) in nie-blankes (ne-beli). Prebivalce so delili na bele, mešance (coloured), Aziate in Bantujce (črnce). Vsak nebel Južnoafričan je moral imeti osebno izkaznico z natančnimi podatki o rasi, bivališču in zaposlitvi. Strogo prepovedano je bilo sklepanje zakonske zveze med belci in nebelci, prav tako spolno občevanje med ljudmi različne polti. V petdesetih letih so izglasovali tudi ločitev ras na vseh področjih javnega življenja, v kinematografih, restavracijah, sredstvih javnega prometa, na športnih igriščih in v bolnicah. Celo v muzejih so uvedli obiskovalne dneve za bele in nebele.

Osnova apartheida pa je bila doktrina o rezervatih in mestnih getih, imenovanih Bantustani. Na ozemlje, ki je zavzemalo 13,7 odstotka površin v Južni Afriki, so nameravali naseliti 70 odstotkov južnoafriških prebivalcev. (Beli gospodarji 1979, 206) V mestih so zgradili nove predmestne četrti in temnopoliti so lahko živeli samo v njih. Parlamentarna ustava ni imela nobene vrednosti, nadzirali so tudi politično opozicijo. Vse druge doktrine in sisteme so razglasili za državi nevarne in brez sodnega postopka zapirali kritike režima.

Upor proti neenakosti

S prvo svetovno vojno se je začel razpad kolonializma. Evropske sile so se namesto z Afričani za bogastva afriških ozemelj pričele boriti med seboj. Neizbežen konec kolonialnega gospodstva se je pričel kazati po drugi svetovni vojni, ko so Afričani začeli samozavestno zahtevati spremembe. Opogumljeni zaradi uspešnih emancipacij držav po svetu ter rastočih vstaj zatiranih skupin, so se tudi Afričani pričeli vztrajno boriti za svoje pravice. Med drugo svetovno vojno se je Afriški nacionalni kongres (ANC), ki ga je vodil Albert Luthuli, razvil v učinkovito politično združenje, pravi črnski nacionalizem pa se je začel ob ustanovitvi Panafriškega kongresa (PAC) z Nelsonom Mandelo na čelu. Belska vlada pa je preprosto odstranila nevarna gibanja in posameznike - organizaciji ANC in PAC sta bili prepovedani, več tisoč ljudi pa aretiranih in obsojenih. Nelsona Mandelo in njegove sodelavce so obsodili na dosmrtno ječo. Vse to ter številni poboji miroljubnih demonstrantov so le še povečali sekundarni odpor. Temnopoliti, združeni v Black United Front/Enotno črnsko fronto so se dokončno uprli, stalno pa je naraščal tudi pritisk svetovne javnosti. Nazadovanje ekonomije in vse večja izolaci-

ja od sveta sta povzročila razpadanje režima apartheida. Vladajoče elite pa so, kakor navajata Brumen in Jeffs (2001, 9), ubrale novo taktiko - vodstva držav so mirno prepustile afriškim elitam, torej izobražencem, ki so se šolali v evropskem ideološkem aparatu, in s takšnim posrednim vladanjem obdržale ekonomski nadzor nad afriškimi državami. Šele leta 1990 je novi predsednik F. W. de Klerk razglasil uradni konec apartheida in po 27 letih iz zapora izpustil Nelsona Mandelo. Po dolgotrajnih pogajanjih so leta 1994 izvedli prve demokratične volitve, na katerih je bil Nelson Mandela izvoljen za predsednika "nove" Južne Afrike. Država se je ponovno vključila v različne mednarodne organizacije in med leti 1997 in 2000 sprejela novo ustavo. Začelo se je novo obdobje, v katerem so belci postopno izgubili privilegije, ki so jih bili vajeni iz preteklosti, temnopoliti pa so pridobili enakopravnost. Zgodovina pa se obrača iz ene skrajnosti v drugo: danes nasproti belcem vlada skorajda rasistična politika; belci na primer zadnji dobijo državno službo. (Žigon 2003, 24) Kljub mednarodni izolaciji zaradi politike apartheida se je JAR razvila v gospodarsko daleč najbolj razvito državo na afriški celini in s tem privabila množico priseljencev iz drugih afriških, pa tudi evropskih držav. Posledica nenadzorovanega pritoka prebivalstva so velika brezposelnost, širjenje bolezni ter visoka stopnja kriminala, zaradi česar se - tudi zaradi omenjene "anti-belske" politike - v zadnjem času belopoliti prebivalci vse bolj izseljujejo iz države.

2. NAMIBIJA

Po belgijski zasedbi Konga so se imperialistične države zdramile in pričele s tekmo osvajanja Afrike. Nemčija je leta 1884 pridobila svojo prvo kolonijo - Jugozahodno Afriko, današnjo Namibijo. Podjarmili so vse narode in v Afriki zagospodarili najbolj brutalno od vseh kolonialnih sil. (Beli gospodarji 1979, 246) Drug za drugim so se vrstili krvavi pokoli plemen, živečih na ozemlju. Predvsem nad Hereri, Owambi in Hotentoti so izvajali prava etnična čiščenja.⁴ Po porazu Nemčije v prvi svetovni vojni se je nemško kolonialno gospodstvo končalo in zmagovalci so si razdelili njeno ozemlje. Jugozahodno Afriko so dodelili v varstvo Južnoafriški uniji, ki je zlomila nemški upor in uveljavila svoje zakone. Po drugi svetovni vojni si je Južna Afrika zaradi nesoglasij z OZN namibijsko ozemlje enostavno prisvojila ter leta 1966 uvedla režim apartheida in rezerve. OZN se je več let neuspešno borila proti Južnoafriški uniji in zahtevala, da zapusti ozemlje. Tudi temnopoliti prebivalci so se pričeli upirati in ustanavljati politične organizacije. Med njimi je bila najbolj vidna SWAPO (South-West Africa People's Organisation), ki jo je vodil Sam Nujoma. Kljub odločnemu odporu in gverilskim akcijam je uspela Južna Afrika obdržati oblast vse do leta 1988, ko je zaradi mednarodnega pritiska privolila v neodvisnost Namibije. Leta 1990 je na volitvah zmagala stranka SWAPO, ki je uvedla novo ustavo in razglasila neodvisnost Namibije.⁵

³ Kasneje so besedo apartheid zamenjali z izrazoma "ločeni razvoj" in "multinacionalni razvoj".

⁴ Od 80.000 Hererov, ki so pred vstajo leta 1904 živeli v Jugozahodni Afriki, so jih leta 1911, po končanem pregonu, našteali 15.000. (Beli gospodarji 1979, 256)

Prvi predsednik svobodne države je postal Sam Nujoma, ki je bil za predsednika izvoljen tudi leta 1994 in 1999. Uradna jezika Namibije sta angleški in afrikanski, prebivalci pa večinoma govorijo tudi nemško in jezik plemenske skupine, ki ji pripadajo. V zadnjem času je vlada začela vračati zemljo v lasti belih farmarjev nazaj v roke domačinov. "Arogantni beli farmarji", kakor so imenovani (tudi s strani vlade), se temu upirajo, saj so prepričani, da bodo domačini namesto k uspešnejši proizvodnji farme peljali v propad. Njihova ideja, in hkrati ideja mnogih, spominja na dileme, slišane že pred kolonializmom: ali Afriko pustiti v rokah Afričanov in jo s tem ... prepušiti naraščajoči ekonomski, politični, ekološki in zdravstveni deprivilegiranosti, nasilju in mednarodni marginalizaciji, ali pa jo rešiti pred samo seboj ... (Brumen; Jeffs 2001, 13), seveda pod krinko humanitarnega reševanja zaostalih "dobrih divjakov".

3. NA SLOVENSKE FARMI

Ljudje slovenskega rodu so v Afriko sprva prihajali predvsem kot misionarji, redkeje kot vojaki ali diplomatski predstavniki. V 18. stoletju pa lahko najdemo tudi že poročila o pustolovcih in popotnikih, ki so se zanimali za afriški svet. Slovenci smo pričeli intenzivno sodelovati na afriškem teritoriju v obdobju socialistične Jugoslavije, ki naj bi kot dokaj razvita socialistična država kazala prihodnost nerazvitim in multikulturnim državam v razvoju. (Brumen; Jeffs 2001, 14) SFRJ je materialno ali drugače podpirala večino revolucij v Afriki ter veljala za tesno zaveznico mnogih afriških držav. Danes lahko sicer rečemo, da je bila to le krinka za lastno ekonomsko utrditev, saj je pomoč Afriki pomenila pravzaprav razcvet jugoslovanske blagajne.

Ob osamosvojitvi Slovenije pa so se vse sile in upi usmerili na Zahod, tako da se je na Afriko pravzaprav pozabilo, tako ekonomsko in politično kot tudi na področju civilne družbe. Afričani v Sloveniji se srečujejo z izlivni rasizmov, tako državnih institucij kot državljanov. (Brumen; Jeffs 2001, 19) Verjetno je to posledica predsodkov in predstav, ki jih dodatno podpihujejo tudi mediji. Te predstave so odraz naše omejene miselnosti in prav to sta najbrž s seboj iz Slovenije v Namibijo prinesla zakonca, pri katerih sem živela in delala.

Največ ljudi slovenskega rodu se je v raznih afriških državah znašlo v značilni ekonomski emigraciji v 60. in 70. letih 20. stoletja. Danes pa je, po podatkih dr. Zvoneta Žigona, največ slovenskih izseljencev prav v Južnoafriški republiki, kjer naj bi živelo okrog 250 Slovencev. (Žigon 2003, 36) Za Namibijo dr. Žigon navaja le dve osebi slovenskega porekla (Žigon 2003, 28), in sicer zakonca, pri katerih sem bivala.

Namibija je bogata z naravnimi viri in na skrajnem jugu države je razvita moderna industrija. Ekonomski in socialni status ljudi sta tu precej visoka. Sever Namibije je revnejši in nerazvit. Belci na severu so predvsem lastniki ogromnih farm, na

katerih se kot delavci zaposlujejo domačini, njihove žene pa ponavadi kot hišne pomočnice; le peščica temnopoltih dobi delo v mestih. Kakor so vidne razlike med jugom in severom države ter mestom in vasjo, se razlikuje tudi podeželska družba sama. Farmski delavci po mojih opažanjih spadajo na samo dno družbene lestvice. Na farmah so kot fizični delavci zaposleni moški, z njimi pa tam živijo tudi njihove žene in otroci. Njihova prevozna sredstva so oslovske ali konjske vprege, nekateri (tudi na farmi Kuduberg) pa nimajo niti teh. Farme zato večinoma ne zapuščajo, le za praznike se včasih peš odpravijo v več deset kilometrov oddaljeno črnsko vas.

Med mojim obiskom so na farmi Kuduberg živeli trije delavci. Najstarejši med njimi, Johnny (kot smo ga klicali), z ženo Veroniko in dvema otrokoma. Veronika je občasno pomagala lastnici farme pri pranju perila, pomivanju posode in podobnem.⁶ Mlajša dva delavca, Erastus in Absalom pa sta bila sezonska delavca, ki so jima pogodbe podaljševali vsake tri mesece. Kljub revščini so veseli, da imajo hrano in bivališče, zato se trudijo ustreči gospodarju in požrejo marsikatero hudo besedo. Mesečna plača farmskega delavca znaša, odvisno od statusa, med 15 in 20 tisoč tolarji. Ponekod vodilni delavci dobijo v uporabo tudi avtomobil, vendar so delavci z voznikiškim znanjem izjemno redki. Ženske na uro zaslužijo polovico manj kot moški. Hrano si pridelajo sami na skromnem vrtničku ob hiši, nekatere stvari pa lahko kupijo od lastnika, ki pripelje iz mesta nekaj več zalog. Hrana za črnce in belce se razlikuje - lastnik za delavce kupi hrano slabše kvalitete in za nižjo ceno, saj si dražje ne morejo privoščiti. Enako hrano kot za delavce lastnika farme kupujeta svojemu psu (na primer makarone). Mesa imajo na farmi v izobilju, saj po potrebi ustrelijo divjad. Delavcem ni dovoljeno hoditi po farmi in loviti divjadi; meso lahko kupijo pri lastniku, ki ga hrani v hladilnici. Na levi strani je meso za črnce in psa (slabše kakovosti), na desni pa lepi kosi za lastnika in goste. Delavci jedo večinoma koruzo in močnate jedi, meso pa le redko. Zaslužijo sicer le toliko, da lahko preživijo, sploh, če kupujejo alkohol ali imajo šoloobvezne otroke. Kolikor vem, je Erastus edini uspel vsak mesec prihraniti nekaj denarja (kar se je odražalo na njegovi postavi), saj ga je v neki vasi čakala žena, da pride ponjo in jo odpelje s seboj na farmo. Lastnik mi je situacijo razložil takole: "On mora najprej tukaj pol leta delati, da zasluži za prevoz, potem gre pa po ženo in jo pripelje sem. Veliko mora zaslužiti za pot tja in nazaj, pa še za obleči ji mora kaj kupit - kaj pa vem, kaj imajo na sebi tam v bušu! (grmovju op.)" Delovni dan traja od sedmih do dvanajstih, potem imajo delavci tri ure počitka za kosilo, z delom pa nadaljujejo od treh do šestih popoldan. Tak sistem velja po vsem severu Namibije, saj so opoldanske ure prevroče za delo. Delajo tudi ob sobotah od sedmih do dvanajstih. V zimskem obdobju delovni čas prilagodijo.

Lastnika farme Kuduberg sta slovenska obrtnika, ki sta se nepričakovano odločila za nakup namibijske farme. Čeprav je njuna odločitev presenetljiva, pa kljub času, ki sem ga preživela z njima, ne morem najti pravega vzroka za njuno pre

⁵ Kljub temu je Južnoafriška republika vse do leta 1994 obdržala upravo nad največjim namibijskim pristaniščem Walvis Bayom in s tem nadzorovala ekonomsko in gospodarsko rast Namibije. asneje so besedo apartheid zamenjali z izrazoma "ločeni razvoj" in "multinacionalni razvoj".

⁶ Na vseh sosednjih farmah so ženske zaposlene kot hišne pomočnice in vsakodnevno pomivajo, kuhajo in pospravljajo po gospodarstvi hiši, po navodilih gospodarice pa tudi postrežejo goste.

Bivališče sezonskega delavca na farmi Kuduberg.

Foto: Polona Bajda; Outjo, Namibija, november 2001

selitev v Namibijo. Morda je še najbolj verjetna možnost, da sta se za ta korak odločila iz radovednosti, avanturizma, ali da bi se umaknila osebnim težavam v domačem okolju, kakor dr. Žigon klasificira podobne primere. (Žigon 2003, 41) Gospod Feliks je pri dvanajstih izstopil iz šole in se zaposlil, gospa Marija pa ima srednjo šolo. Gospa sicer govori malo nemško, drugih tujih jezikov pa ne razume. Zato nimata veliko stikov z ostalimi ljudmi, s črnici pa se ne družita.⁷ Ko sta kupila farmo, sta hišo ogradila z bazenom in gospodarska poslopja z žičnato ograjo, da bi se ubranila nepovabljenih gostov in divjih zverih. Vrata ograje se zaklepajo s kovinsko ključavnico. Kadar mora delavec stopiti na dvorišče, ga spremljajo na vsakem koraku in za njim takoj zaklenejo vrata. Znotraj ograje sta lastnika posekala vsa drevesa in grmovje, da ne bi nudila skrivališč kakršnim koli živalim. Najbližji sosed, gospod Stommel,⁸ je lastnikoma vljudno namignil, da na farmi Kuduberg počnejo stvari, ki jih ne počne nihče od sosedov, in smo jih navajeni početi samo v Sloveniji. "V Afriki se živi po afriško, ne po slovensko...", je dodal.⁹ Na njegovi farmi imajo vhodna vrata vedno na stežaj odprta, s črnici se pogovarjajo kot s sebi enakimi, rokujejo se z njimi in jim zaupajo. Medtem ko na farmi Slovencev gledajo črnici pod prste, da ne bi česa ukradli, pa imajo pri sosedu delavci na razpolago vse avtomobile, dostop v gospodarska poslopja in do orodja. Nihče niti ne pomisli, da bi omajal gospodarjevo zaupanje. Pri tretjem sosedu pa je režim spet drugačen - delavca brez zadržkov udari, kadar se ne obrne dovolj hitro. Še mnogo je takih, kot so mi razložili, ki delajo z delavci kot z živino. "Ponekod dobijo samo hrano in streho," mi je razložil gospod Feliks.¹⁰ Na vsaki farmi imajo za varovanje hiše tudi enega ali več psov. Na Kudubergu imajo belgijskega ovčarja Kana, ki je k njim prišel že šolan za obrambo pred črnici.¹¹ Do gospodarjev je izredno prijazen in ljubeč, spi z njima v spalnici in ju spremlja na vsakem koraku. Tudi do belih gostov je prijateljski. Svoje delo opravlja brez kakršne koli gospodarjeve vzbujene. Kadar stopi delavec znotraj hišne ograje, mu neprenehoma sledi. Delavec se ne sme ničesar dotakniti. Orodje, na primer, mu mora v roke osebno izročiti

ti gospodar. Delavec ob gospodarju ne sme dvigniti roke, ne sme mahati z rokami in ob njem delati nenadnih gibov. Prav tako ne sme sam vstopiti v nobeno od poslopij. Včasih se psu zazdi, da je lastnik ogrožen, in delavca ugrizne v roko, nogo, ali pa ga podre na tla. Med mojim obiskom se je večkrat zgodilo, da je pes ugriznil delavce; na primer Johnnya, ki je preveč zavzeto razlagal nek dogodek in krilil z rokami; ali pa Erastusa, ki je hotel pomagati pri potiskanju pokvarjenega avta. Gospodarjeva hči Sonja je lani izvedla svojevrsten poizkus, da "bova videli, kaj bo". Johnnyu je naročila, naj gre nekaj iskat v hišo, ko je bil v njej zaprt pes. V nekaj hipih je Johny ležal na tleh, nad njim pa je režeče stal Kan - črncem nima vstopa v gospodarjevo hišo. Zanimivo pa je, da je lahko mali Alfred (Johnnyev sin) psa vlekel za ušesa in rep, ga objemal in podobno, pa je pes le potrpežljivo stal in ni reagiral.

Odnos belcev do črncev

Lastnik farme je znotraj ograje gospodar vsega. Za gradnjo na posesti, sekanje dreves, kopanje jam, postavitve smetišča in podobnega ne potrebuje nobenih dovoljenj. Na svojem ozemlju lahko počne karkoli, njegova avtoriteta je tako rekoč vse-mogoča. Naj si izmisli še tako nesmiselno delo ali ukrep, ga morajo delavci na farmi spoštovati. Po mojem mnenju je stopnja gospodarjeve samovolje odvisna od njegovega odnosa do črnih delavcev. Mnenje gospodarja farme Kuduberg o temnopoltih delavcih je, da "imajo trikrat bolj debelo kožo kot mi". Prav tako je gospodar mnenja, da je črnem prirojeno, da znajo razpoznavati sledi živali, ter da imajo "za 50 odstotkov boljši vid kot mi" (in zato vidijo leoparda v savani mnogo prej kot belci). O črnih v mestih pa gospod meni, da so "drugačni kot ti tukaj" (na farmi). Oba lastnika sta ves čas poudarjala, da so "oni drugačni od nas", da je "pri njih pač drugače kot pri nas", da oni "to pač tako delajo", itd ... To izrazito nasprotje

⁷ »Zdaj se niti rokujejo ne več s črnici. Sosed je rekel, da kako sploh pomislim na kaj takšnega. Nihče se ne rokuje s črnici ... kaj pa misliš!« je odnos do črncev razložil lastnik farme.

⁸ Gospod Stommel, po rodu Nemec, je kot misijonar prišel v Namibijo pred petdesetimi leti; kasneje je izstopil iz duhovščine in se poročil. Z ženo sta ustanovila lasten misijon s cerkvijo in šolo za črnske otroke. Dohodek njune ogromne živinorejske farme vlagata samo v misijon, ki ima tudi mednarodno podporo.

⁹ Med mojim prvim obiskom je gospod Stommel s svojimi delavci prišel na farmo posredovat v sporu, ko so se delavci na farmi Kuduberg uprli režimu in prenehali z delom (moral bi ves dan brez tekočine fizično delati na soncu). Konflikt je bil tako zaostren, da je lastnikoma zaradi nepravilnega ravnanja z zaposlenimi grozil izgon iz države. Gospod Stommel je pomiril delavce in razrešil spor, potem pa izrazil svoje mnenje.

¹⁰ Kasneje sem trditev preverila tudi pri gospodu Stommelju, ki se je strinjal z mnenjem gospoda Feliksa.

¹¹ Gospod Feliks mi je pripovedoval o šolanju psov. Psi najprej nekaj dni stradajo, potem pa naročijo črnici, naj jim nese kos s soljo natrtega mesa. Psi meso v hipu požrejo, zaradi soli pa postanejo žejni. Spet jih nekaj časa pustijo brez vode, nato pa pride beli gospodar in jih odreši s svežo vodo. Psi naj bi si tako zapomnili, kdo jim je povzročil muke - torej črni človek - ter kdo jih je rešil.

med "njimi" in "nami" je bilo v njunem razmišljanju stalno pristotno. Trdita, da so resnično popolnoma drugačni kot mi (tudi telesno), da so v bistvu divjaki, ki imajo vse nagonso prirojeno in so na mentalno nižji ravni. Zato tudi z njimi ne komunicirata kot s sebi enakimi in jih na vsakem koraku nadzorujeta. S ponosom sta mi razlagala o belskih privilegijih, na primer o trgovinah, kamor črnici ne stopijo. Pripovedovala sta mi o dogodku, ko sta nekoč s seboj v mesto vzela delavca Johnnya. Ker so bili na poti ves dan, so se ustavili v gostilni, kamor sta ga povabila s seboj ("ker ga pač nista mogli pustiti kar v avtu"). Natakar je vsakemu od belcev prinesel stol, potem pa vprašal: "Za njega tudi prinesem stol?!" misleč črnca Johnnya.¹² Res je navada, da lastnik in delavci nikoli ne jedo skupaj. Nekoč smo šli delat v savano in vzeli s seboj kosilo. Delavec se je umaknil nekaj metrov stran in sedel sam, medtem ko smo mi - belci - jedli skupaj. Gospod Feliks je večkrat jedel bonbone in jih vljudno ponujal nama s prijateljem. Občasno jih je ponudil tudi delavcu, vendar mu je dal v roko (le en) bonbon. "Če črncu daš bonbon - če mu ga že daš - mu ga daš vedno v roko. Belec pa ga lahko vzame iz vrečke, seveda!" nama je razložil.

V skladišču na farmi živila hranijo precej časa, tako da so bile vrečke z rižem in moko polne raznih žuželk. Gospodar je odšel v mesto in kupil nove zaloge, vendar mi je bilo izrecno naročeno, naj za črnice najprej porabimo stare vrečke. Prav tako smo jim še naprej prodajali žarko mast in hrano s pretečenim rokom. Podobno smo ravnali v različnih situacijah. Decembra je v Namibiji zelo rodovitno obdobje in prvo leto sva z gospodarjevo hčerjo na vrtu pridelali ogromno zelenjave. Največ je bilo rdeče pese, ki je pričejala že cveteti (potem ni več prav užitna), zato sem predlagala, da jo za novo leto nekaj podariva Veroniki. Sonji je bila ideja všeč in odtrgala je dve že cvetoči pesi ter ju podarila Veroniki. Vse tri ogromne gredice zdrave rdeče pese pa so ostale in kasneje propadle.

Podobnih zgodbic je še veliko.¹³ Pri sosedu, gospodu Stommlu, je osebni odnos do delavcev drugačen, na farmi Kuduberg pa je odnos do delavcev strog in neprijateljski. Neko dopoldne smo razpravljali, kako bomo očistili skale s ceste. Gospod Feliks je rekel mojemu prijatelju: "... pa menda ne boš ti premikal 25 kg težke skale - reci črnuhu! Ne boš se ti pretegnil, naj on to naredi ..." Tudi ko smo nameravali prečkati gorati predel, kjer je velika možnost, da naletiš na strupeno kačo, je gospodar menil: "Saj zato pa naj gre črnuh naprej pred tabo!" Uporaba izrazov "črnuh", "črnuhar", "zamorc" in podobnih na farmi ni redkost.

Dekoracija prostorov v hiši lastnikov.

Foto: Polona Bajda; Outjo, Namibija, november 2001

Odnos črncev do belcev

Ko pridejo delavci zjutraj na delo, jih pričaka gospodar in jim naloži opravila. Največkrat jih nadzoruje in popravlja, pri delu pa se jim le redko pridruži. S prijateljem sva delavcem pomagala nakladati pesek za gradnjo. V savani ponavadi vedno malce pihlja, ravno tisti dan pa je bil močan veter in pesek je neslo na vse strani. Prijatelj je stal na neprimernem mestu, tako da mu je ves čas nosilo pesek v oči, medtem ko je delavec Erastus stresal pesek na kamion. Erastus ga je nekaj časa opazoval, potem pa predlagal, da se zamenjata. Drugi dan zjutraj je Erastus preveril, kam veter piha, ter se takoj postavil tako, da je pesek odnašalo vanj, belci pa smo bili na drugi strani. Delavci se skorajda ne pogovarjajo z gospodarjem o osebnih zadevah (vsaj na farmi Kuduberg ne). Bolj plahi delavci se sploh izogibajo gospodarju, Erastus je na primer kar zardel, ko sva mu s prijateljem ob odhodu s farme ponudila roko. Do nepovabljenih temnopoltih gostov se gospodarja obnašata skrajno neprijazno in jih dobesedno napodita s posesti.¹⁴ V mestu so odnosi precej drugačni, čeprav so belci mnogokrat še vedno privilegirani. Materialni položaj jim daje visok družbeni status in moč, zato imajo po mojem mnenju belci na podeželju še vedno prednost pred temnopoltimi prebivalci, pa naj bo to v banki, pri postrežbi v trgovini ali pri zdravniku. Na lastni koži (v družbi belcev s farme Kuduberg) sem občutila pričakovanje privilegiranih nasproti črncem - pričakovali smo popolno in takojšnjo postrežbo v trgovinah, bankah, gostilnah in drugod. V določenih krajih lahko zaradi tega pride do neprijetnih situacij, da se v množici temnopoltih belcev počuti ogroženega. Še vedno je namreč veliko fizičnih napadov na belce (z namenom kraje ali iz neznanih vzgibov), sploh v odročnih

¹² Opozoriti moram, da je zapisana pripoved nepreverjena in po mojem mnenju obstaja velika verjetnost, da se interpretacija dogodkov sklada z njihovimi pričakovanji o neenakosti belcev in črncev.

¹³ Določeni dogodki so se mi vtisnili v spomin za vse življenje. Tudi druge Evropejce, ki so obiskali farmo v času obeh mojih obiskov, je na farmi Kuduberg najbolj pretresel prav odnos do soljudi. Mnenje so v pogovoru podali sami, čeprav jim nisem zastavljala konkretnih vprašanj na to temo (tročlanska družina iz Ljubljane, skupina Šerugovih turistov, moj prijatelj David ter tudi gospa in gospod Stommel).

¹⁴ Odo nedavnega so delavci (na podlagi pravil, postavljenih s strani gospodarjev) lahko najbližje sorodnike sprejeli na obisk za dva dni in eno noč, šele leta 2003 pa so na podlagi zakonskih predpisov (po posredovanju gospoda Stommela v omenjenem sporu) ta čas podaljšali na en teden.

¹⁵ O tem se med ljudmi veliko govori, razpravo o dogodku pa sem poslušala tudi na nacionalnem radiu.

območjih. Pred leti so, na primer, na neki farmi v Namibiji delavci napadli gospodarjevo hišo in pobili gospodarja z vso družino.¹⁵ Medtem ko sem imela sama v vlogi farmarja omenjene izkušnje s črnci, pa so povsem drugačne zgodbe pripovedovali slovenski turisti, ki so se pod vodstvom popotnika Zvoneta Šeruge med potovanjem po Namibiji za dva dni ustavili na Kudubergu. Povsem so bili šokirani nad odnosom belih gospodarjev do črnih delavcev na farmi. Na moja vprašanja so odgovarjali, da nikjer v Namibiji niso videli primerov rasizma, da so bili ljudje povsod prijazni do njih, in prepričani so bili, da je Namibija enakopravna dežela. Konfliktov med belimi in črnimi niso zaznali nikjer - mogoče se je kje kak posameznik razburil, ker mu niso hoteli dati denarja, saj revni ljudje gnjavijo turiste za denar ali drobnarije, drugače pa so imeli z domačini samo pozitivne izkušnje. Tudi sama (s prijateljem) sva kasneje imela enake izkušnje in lahko v celoti potrdim njihove izjave. V nasprotju z njihovim mnenjem nama je gospa Marija odločno prepovedala kakršen koli odhod s farme v času najinega obiska s trditvijo: "Ni govora, da bosta spala ob cesti ... to je nevarno, veš, kaj vse se vama lahko zgodi!" To nasprotje mnenj je osnovna misel mojega raziskovanja. Priznati moram sicer, da so se razmere od mojega zadnjega obiska na farmi malce spremenile. Lastnika stendarle postala malce bolj zaupljiva do ljudi in malce manj prestrašena do okolice. Morda bosta sčasoma le spremenila svoje poglede na ta del sveta in se vsaj delno vključila v tamkajšnje življenje. Spreledala sta tudi nekaj absurdov, v katere sta bila prepričana še med svojim prvim obiskom, precej stvari pa je še vedno nespremenjenih.

Končna misel

Preverjala sem, ali povsod veljajo zakoni, v katere so prepričani na farmi Kuduberg in v katere sem po trimesečnem življenju na farmi tudi sama skorajda začela verjeti. Na podlagi pogovorov s slovenskimi turisti, z delavci na farmi, obiskov sosednjih farm ter lastnih izkušenj s potovanja po vsej državi, lahko njihove predstave povsem zanikam.

Nevednost in nepoznavanje razmer vodi v bojazen. Strah pred neznanim (pa naj bodo to kače, divje zveri ali ljudje z drugačno kulturo) pa vodi v obrambo. Obramba pomeni na vse možne načine zatreti in onеспособiti "sovražnika" - napeljati bodečo ograjo, posekati grmovje, ali pa s poniževalnim odnosom zatreti "drugačnega". Rasizem v južni Afriki je že od nekdaj temeljil na bojzni pred številnim temnopoltim prebivalstvom. Belci so se zato pričeli zapirati v svoj svet, izvajati neke samosvoje ukrepe in se na vseh področjih poskušali dvigniti nad temnopolte. Po nekaj letih enakopravnosti ponovno prihaja do oživiljanja rasističnih teženj, najbolj žalostno pa je, da se to dogaja predvsem v "razviti" Evropi. Del odgovornosti nosijo vsekakor mediji, ki z oblikovanjem zgodb vplivajo na mišljenje ljudi. Dejstvo je, da v Sloveniji vlada "afriški mrk". V afriških državah nimamo predstavnika medijev, nimamo kvalificiranih strokovnjakov s tega področja, proti Afriki se zapiramo, informacije o razmerah v tem delu sveta pa so izjemno skope. K nam prihajajo že oblikovane zgodbe o Afriki - zgodbe o plemenih, revščini, zaostalosti, boleznih, vojnah in ostalih

katastrofah, in te podobe Afrike, "ta rasistični eksotizem" (Brumen; Jeffs 2001, 21) ustvarja sliko Afrike v očeh slovenskega človeka. Ta občutenja izkorišča politika in jih zaradi lastnih ambicij še dodatno utrjuje. Kdor svoja obzorja širi tudi na druge načine, se zanima za tuje medije in gradi na neki splošni razgledanosti, si lahko ustvari pravo podobo o svetu. Neizobraženi, predvsem pa nerazgledani ljudje, ki ne ocenjujejo vidnega in slišnega kritično, pa živijo s popačenimi predstavami. S takšnimi umišljenimi, konstruiranimi predstavami se podajo v drugo kulturo in njihova reakcija je posledica nakopičenega negativnega odnosa do "nižjih" kultur, posledica predstave evropocentrizma, "nuje" samozaščite in drugih stereotipnih predstav in predsodkov. Tak človek potem na drugem koncu sveta dobi popolno oblast, 5.000 hektarov lastnega kraljestva, na katerem je absolutni vladar. In tisti "drugi", tisti "zaostalejši", "nerazviti", je postavljen v čas kolonializma in brezizhodne nadvlade belih ljudi.

Morda bi lahko rasizem južnoafriških belcev opravičevali s tristo let starimi zgodovinskimi dogodki; in morda bi lahko razumeli morebitno rasistično miselnost kakšnega Slovenca, ki je v južno Afriko prišel v času apartheida; presenetljivo pa je, da sta tako nastrojena Slovenca, ki sta šele prišla v južnoafriško okolje - vzroke za njuno mnenje pa lahko vsekakor najdemo v naši, slovenski družbi.

Viri in literatura:

BESAROVIC, Jovica 1981: Dobro došli u Afriku. Sarajevo, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

BRUMEN, Borut; **JEFFS** Nikolai (ur.) 2001: Afrike. Časopis za kritiko znanosti let. 29, št. 204-205-206. Ljubljana, Študentska založba.

BRUMEN, Borut; **JEFFS**, Nikolai 2001: Uvod. V: Borut Brumen; Nikolai Jeffs (ur.), Afrike. Časopis za kritiko znanosti let. 29, št. 204-205-206. Ljubljana, Študentska založba, 1-27.

HOBSBAWM, Eric 2000: Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914-1991. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

JAENECKE, Heinrich 1979 [1977]: Beli gospodarji. Tristo let vojne in nasilja v Južni Afriki. Ljubljana, Založba Borec.

KI-ZERBO, Joseph 1977 [1972]: Zgodovina črne Afrike. Ljubljana, Založba Borec.

SAVNIK, Dušan 1960: Afrika včeraj in danes. Ljubljana, Mladinska knjiga.

ŠIRCELJ, Jože 1977: Živa Afrika. Potopis. Ljubljana, Prešernova družba.

ŠMITEK, Zmago 1986: Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture. Ljubljana, Založba Borec.

TIMESOV ATLAS SVETOVNE ZGODOVINE 1992:
Druga dopolnjena izdaja z dodatkom Južnoslovanske dežele.
Ljubljana, Cankarjeva založba.

TRETJAK, Franc 1995: Korenine zla - afriške slike 1, 2.
Ljubljana, Karantanija.

ŽIGON, Zvone 2003: Izzivi drugačnosti. Slovenci v Afriki in
na Arabskem polotoku. Ljubljana, Založba ZRC.

Internetni viri:

<http://www.encarta.msn.com/SouthAfrica>
19. 08. 2003

<http://www.fordham.edu/halsall/africasbook.html>
30. 12. 2003

[http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/story-
ofafrica/index.shtml](http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/story-
ofafrica/index.shtml)
30. 12. 2003

INFORMATORJI:

Gospod Feliks (55 let) in gospa Marija (54 let), lastnika farme
Kuduberg. (Priimka zaradi njenega sorodstva v Sloveniji ne
bom navedla.)

David Ilič (24 let), študent Biotehniške fakultete Univerze v
Ljubljani, moj so-skrbnik farme v času odsotnosti lastnikov.

Ithinano Kuppenbona - Johnny (47 let), delavec na farmi
Kuduberg.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 6. 1. 2004

